

Моем Вільям Сомерсет

Біографія

МОЕМ, Вільям Сомерсет (Maugham, William Somerset — 25.01.1874, Париж — 16.12. 1965, Кап-Ферре, південь Франції) — англійський письменник. Виступав як драматург, романіст, новеліст і критик. Сам Моем називав себе одним із провідних письменників другого розряду. Моем досягнув значної популярності та визнання за притаманну йому майстерність оповідача, правдивість, відточеність літературної форми, заснованої на принципі простоти, дохідливості та милозвучності.

Моем народився у сім'ї юриста британського посольства у Парижі. Говорити французькою почав раніше, ніж опанував англійську. Він був набагато молодшим за своїх трьох братів і, коли тих відіслали навчатися в Англію, залишався єдиною дитиною в домі батьків, майже ніколи не розлучаючись із матір'ю, до котрої був страшенно прив'язаний. У вісім років він осиротів: від туберкульозу померла мати. З її втратою пов'язані найсильніші переживання у житті Моема. Саме в цей час він почав затинатися. Через два роки раптово помер батько. Це трапилося саме в той час, коли в передмісті Парижа був добудований дім, у якому мала замешкувати вся родина. Але родини більше не було. Старші брати навчалися в Кембриджі, готуючись стати юристами, а Віллі відіслали в Англію під опіку дядька — священника Генрі Моема.

У понурому та холодному пасторському домі проминули його шкільні роки. Він зростав самотньо та замкнуто. У школі відчував себе аутсайдером, відрізняючись від хлопчаків, котрі вирости в Англії. Вони сміялися із заїки, з того, як він говорив англійською. Болісна сором'язливість дошкуляла Моему, а подолати її він був не в змозі. Близьких друзів не виявилось. "Я ніколи не забуду страждань цих років", — говорив Моем, уникаючи згадувати своє дитинство. Назавжди залишився осад гіркоти, постійної настороженості, побоювання бути приниженим. Виробилася звичка спостерігати за всім із певної дистанції.

Книги і пристрасть до читання допомогли Моему сховатися від навкілля. Віллі жив у світі книг, серед яких улюбленими стали казки "Тисячі й однієї ночі", "Аліса в країні чудес" Л. Керролла, "Уеверлі" В.Скотта і пригодницькі романи капітана Маррієта. Моем добре малював, любив музику, належав до кращих учнів і міг претендувати на місце в Кембриджі, але глибокої зацікавленості щодо цього не відчував. Світлі спогади zostалися лише про одного вчителя — Томаса Філда, котрого під іменем Тома Перкінса Моем описав у романі "Тягар людських пристрастей". Але й радість від спілкування з Філдом не могла переважити те жорстоке й темне, що довелося спізнати Моему у класних і спальних кімнатах школи-інтернату для хлопчиків.

У п'ятнадцять років Моем зрозумів, що дитинство закінчилося. Біль і рани zostалися на все життя, але зміцнилася сила опірності, внутрішньої незалежності, що й допомогло домогтися згоди дядька відіслати його до Німеччини вивчати німецьку мову. Моем поїхав у Гейдельберг, де вперше відчув себе вільним, займався тим, до чого

лежало серце. Його захопила філософія, він слухав лекції К. Фішера про А. Шопенгауера, студював праці Б. Спінози. Відкрив для себе Г. Ібсена й Г. Зудермана, пройнявся особливою атмосферою життя театру. Незабутнє враження на М. справила музика Р. Ватера, а читання гетевого "Фауста" відкрило для нього новий світ. У цей час він прочитав романи Дж. Мередіта, поезії А. Ч. Свінберна, П. Б. Шеллі, П. Верлена, "Божественну комедію" Данте. Розмірковуючи над "Життям Ісуса" Ренана, М. вперше відзвітував собі у тому, що назавжди втратив віру та став агностиком. Як стверджував згодом близький до Моема Алан Сірл, Моем хотів, але не міг вірити; душа його прагла віри, розум заперечував її.

Моем повернувся в Англію, коли йому було вісімнадцять. Життя в Гейдельберзі сприяло його інтелектуальному пробудженню. Тепер треба було обрати фах. Дядько хотів бачити його священиком і схилив до вивчення богослов'я, але Моем зробив свій вибір самостійно: він поїхав у Лондон і 1892 р. став студентом медичної школи при лікарні св. Томаса. Роки, проведені в лікарні та бідних кварталах одного із районів Лондона — Ламбеті, де він лікував своїх пацієнтів, зробили з М. не лише дипломованого лікаря, але й письменника. Усі ці роки він напружено працював. Лікарська практика чимало дала Моему як письменникові. Він побачив життя в неприкрашеному вигляді, навчився розуміти людей. "За ці три роки,— писав Моем у автобіографічній книзі "Підбиваючи підсумки" ("The Summing Up", 1938),— я був свідком усіх емоцій, на які здатна людина. Це розпалювало мій інстинкт драматурга, хвилювало в мені письменника... Я бачив, як люди вмирали. Бачив, як виглядає надія, страх, полегшення; бачив чорні тіні, які накладає на обличчя відчай; бачив мужність і стійкість". Заняття медициною позначилися на особливостях творчої манери Моема. Як і в інших письменників-лікарів (Сінклер Льюїс, Джон О'Хара), його проза неметафорична, позбавлена афектації та перебільшень.

Засоби для прожиття були, але не було близьких друзів, нікого, хто міг би спрямувати у літературній роботі, якій Моем присвячував тепер увесь свій вільний час. Жорсткий режим — з дев'ятої до шостої лікарня — залишав вільними лише вечори. Він проводив їх, поглинаючи книги, і вчився писати. Переклав "Привиди" Г. Ібсена, прагнучи вивчити техніку драматурга, сам писав п'єси й оповідання. Рукописи двох оповідань Моема надіслав видавцеві Фішеру Анвіну. Одне з них отримало прихильний відгук Е. Гарнета — відомого авторитета в літературних колах. Гарнет порадив невідомому авторові продовжувати писати, а видавець відповів Моему "Потрібні не оповідання, а роман". Прочитавши відповідь Анвіна, Моем зараз же взявся за створення "Лізи з Ламбета". У вересні 1897 р. цей роман був опублікований. З цього часу Моем став професійним письменником.

Моем писав у різних жанрах: виступав як драматург — "Леді Фредерік" ("Lady Frederick", 1907), "Невідомість" ("The Unknown", 1920), "Адуг" ("The Circle", 1921), "За бойові заслуги" ("For Services Rendered", 1932), "Шеляг" ("Sheppey", 1933) та ін.; романіст — "Ліза з Ламбета" ("Liza of Lambeth", 1897), "Місіс Креддок" ("Mrs Craddock", 1900), "Тягар людських пристрастей" ("Of Human Bondage", 1915), "Місяць і шеляг"

("The Moon and Sixpence", 1919), "Барвисте покривало" ("The Painted Veil", 1925), "Пряники та пиво" ("Cakes and Ale", 1930), "Театр" ("The Theatre", 1937), "На лезі бритви" ("The Razor's Edge", 1945) та ін.; новеліст — збірки "Трепет листка" ("The Trembling of a Leaf", 1921), "Від першої особи" ("First Person Singular", 1931), "Забавки долі" ("Creatures of Circumstances", 1947) та ін. Моем є автором багатьох статей про письменницьке ремесло, про мистецтво оповідача, про романістів (Г. Філдінг, Дж. Остен, Діккенс, Г. Флобер, Ф. Достоевський). М. жваво відгукувався на запити часу та смаки публіки. Його шлях до успіху не був легким; він працював регулярно, вперто і цілеспрямовано, зумів добитися визнання та матеріального добробуту, ставши одним із найчитаніших авторів. Наклади його книг розкуповувалися з дивовижною швидкістю та приносили великі прибутки.

Моем завжди підкреслював, що сфера його інтересів як читача була пов'язана з характерами та долями людей, зовні, здавалося б, нічим особливо не примітних. Він не тяжів до виняткового, вважаючи, що найцікавіше і несподіване міститься у повсякденному. З болю та страждань, з якими життя зіштовхнуло його у Лам-беті, народився перший роман, написаний у традиціях натуралізму, де йдеться про долю молодої жінки, котра стала жертвою середовища. "У "Лізі з Ламбета", — писав Моем у книзі "Підбиваючи підсумки", — я, нічого не додаючи та не перебільшуючи, зобразив людей, котрі зустрічалися мені в районі, який я обслуговував як практикант-акушер, і випадки, що вразили мене, коли зі службового обов'язку я заходив у будинки чи у вільний час тинявся вулицями... За нестачею уяви я просто вносив у книги те, що бачив власними очима та чув своїми вухами". Принципу достовірного опису буденного Моем залишився вірний і надалі.

Якщо в "Лізі з Ламбета" відчувається вплив Е. Золя, то роман "Місіс Креддок" написаний у традиціях мопассанівської прози. Тут уперше в Моема прозвучало питання про те, що таке життя та кохання. Очевидна близькість "Місіс Креддок" до роману Г. де Мопассана "Життя". Моем високо цінував Мопассана. "Він гранично ясний і виразний, прекрасно відчуває форму і вміє витиснути зі своїх сюжетів максимум драматизму", — писав Моем. До того ж прагнув і сам Моем.

Сенсаційний успіх мали п'єси Моема, вони ж забезпечили йому матеріальний достаток. День прем'єри "Леді Фредерік" — 26 жовтня 1907 р. — став знаменним у житті М.: він був визнаний як драматург. Моем продовжує традиції театру Реставрації та комедій О. Вайлда, зображує звичаї, безглуздя та вади світського товариства. У чудових діалогах розкриваються лицемірство та святенництво персонажів. П'єси М. поділяються на комерційні та серйозні. У перших він переслідує суто розважальну мету, протиставляючи їх "драмі ідей" Дж. Б. Шоу. У серйозних п'єсах звертається до важливих соціальних проблем. У п'єсах "Невідомість", "За бойові заслуги", "Шеппі" сильний критичний первень, показано наслідки Першої світової війни, що поламала долі багатьох людей.

Моем був учасником Першої та Другої світових воєн, виступав проти кайзерівської, а потім і фашистської Німеччини в якості агента британської розвідки. Водночас він

вважав політику минущою, а тому несуттєвою для художнього твору, довговічність якого визначається красою. Однак Моем не оминав своєю увагою сьогочасні проблеми війни і миру, колоніальної політики, потрактовуючи їх у руслі гуманізму ("За бойові заслуги", "На лезі бритви", "Дощ", "Макінтош" та ін.).

Коли почалася Перша світова війна, Моем завербувався в автосанітарну частину і потрапив у Францію. Потім працював у розвідці, перебуваючи рік у Швейцарії, аз 1917 р. був направлений із секретною місією в Петроград з метою перешкодити приходу більшовиків до влади. У кінці війни Моем лікувався у туберкульозному санаторії у Шотландії. Вийшовши звідти, цілком віддався літературній діяльності та подорожам. Його вабили далекі країни, екзотичні куточки світу, "околиці імперії". Він плавав різними морями на пароплавах-люкс та на грузових суденцях, на вітрильних шхунах і рибальських човнах; пересувався на потягах, автомобілях, верхи на конях, ходив пішки. Подорожі давали йому відчуття свободи, знайомили з героями майбутніх книг, місцем дії яких ставали країни Європи, Азії, Африки, острови Тихого океану, портові міста і загублені де-небудь в глушині поселення. "Мене цікавили люди та їхні біографії", — говорив Моем. Дерев'яній хатині на палях він віддавав перевагу перед музеєм, бесіді з матросом — перед бесідою з парламентарем.

Моем називав себе письменником-самоуком. Він багато працював, аби сягнути вершин професійної майстерності; і він досягнув успіху: у нього з'явилося відчуття, що він "став чутливий, наче фотоплівка" та з допомогою уяви міг кожного, з ким звела його доля, "відлити в достеменний образ". Його не захоплювало експериментування в літературі. Він намагався писати без всяких мудрувань, цілком вкладаючись у традиційні форми і, будучи прекрасним оповідачем, умів "мислити сюжетом". Йому було про що розповісти і йому було цікаво оповідати. А оскільки людям завжди приносить задоволення слухати цікаві історії, то Моем прагнув цю потребу задовольнити.

Його цікавлять контрасти, які він виявляє в людях, у їхніх характерах і діях. Вивчаючи людську природу впродовж усього життя, письменник зізнавався, що й на схилі літ сприймав людину як загадку й завжди остерігався судити про людей за першим враженням. Він був терпимий і ставився до навколишніх з гумором. "Немає нічого прекраснішого за доброту", — стверджував Моем, і разом з тим вважав, що "не слід чекати від людей надто багато".

Оптимістом Моем не був. Він називав себе войовничим песимістом, котрий живе у світі, що "котиться в провалля". І це чимало прояснює у його творчості. Трагізм світовідчуття присутній у багатьох його творах, однак герої М. знаходять в собі сили протистояти долі, шукають вихід зі стану "людського рабства", млявості буття. Проблема трагізму людського існування розглядається Моемом в кількох аспектах: він трактує її в космічному плані ("Земля — всього лишень грудочка бруду, яка літає в просторі довкола другорядної зірки, що помалу вистигає"); розглядає в плані антропологічному, розвиваючи думку про те, що люди — "забавки в руках природи"; пов'язує трагізм буття із соціальними умовами життя людей. Світоглядні та естетичні

принципи Моема, що остаточно склалися на початок Першої світової війни, не зазнали яких-небудь суттєвих змін у наступні роки, коли він, успішний письменник і один із найбагатших людей, мешкав на своїй розкішній віллі на півдні Франції, маючи повну можливість жити так, як він хотів. Він був стійкий у своїх поглядах на життя, людей і мистецтво. Тим більше значимим є його запис 1949 р. у "Нотатнику письменника": "Мистецтво, якщо воно не сприяє правильній дії, всього лише опіум для інтелігенції... Я гадаю, що в героїчній мужності, з якою людина зустрічає безумства світу, є краса значно більша, ніж краса мистецтва".

Глибина драматичних конфліктів визначає структуру романів Моема, що становлять значну частину його літературної спадщини. Життя героїв складається нелегко, воно сповнене стражданнями, втратою ілюзій. Вони самотні, їх не розуміють близькі, вони болісно шукають свій шлях і своє місце в житті. Безрадісне життя з тупим і нечулим чоловіком місіс Креддок. Глибоко страждає герой "Тягара людських пристрастей" Філіп Кері. Рано осиротівши, він застається позбавленим любові, турботи і ласки. Не збувається його мрія стати художником, нестерпно болісні стосунки з Мілдред.

У буквальному перекладі назва цього багато в чому автобіографічного роману — "Про людське рабство". Так називається один з розділів праці філософа XVII ст. Б. Спінози "Етика", в якій людина і всі її дії розглядаються як частина світової детермінованої у всіх своїх елементах системи. Вчення Спінози близьке Моему. Особливо сильний вплив справило на нього визначення афектів як причини людського рабства. Людина — раб своїх пристрастей, своїх афектів, але їй невідомі причини потягів, які вона відчуває. І оскільки вони приховані від неї, її страждання поглиблюються. Тільки розум, тільки звертання до корисної людям діяльності може звільнити людину від рабства.

Важкий шлях пізнання долає герой роману "Тягар людських пристрастей". Ставши лікарем і допомагаючи людям, він здобуває довгоочікувану свободу. Але звільнення від рабства відбувається не лише через цю причину. Моем вважає, що відчути себе щасливим можна тоді, коли збагнеш: "візерунок людського життя" дуже простий — "людина народжується, працює, одружується, народжує дітей і помирає". Усвідомлення цієї істини звільняє людину від багатьох ілюзій, а тим самим допомагає їй жити.

За своїм характером "Тягар пристрастей людських" — це "роман виховання", вхідження героя в життя. У ньому передано рух від дитинства до отрочства, а затим — до юності та зрілості. Цей шлях позначений важливими подіями, багатьма відкриттями, подоланням труднощів. Герой пізнає себе, людей, життя. Йому доводиться робити вибір, вирішувати все нові та нові проблеми. Найскладніша ситуація виникає у житті Філіпа Кері зі з'явою Мілдред. Історія його кохання до цієї жінки описана докладно, повно, детально. Передано всю глибину пережитого ним горя, болю, відчаю, приниження, безсилля, злети надій і відчай. "Життя його здавалось жахливим, поки мірилом було щастя, але тепер, коли він вирішив, що до нього можна підійти з іншою міркою, в нього знову додалося сил. Щастя було таким самим малим, як і горе. І те, і

друге разом з іншими дрібними подіями його життя впліталось в його візерунок... Все, що з ним трапиться далі, лише вплете нову нитку у складний візерунок його життя, а коли настане його кінець, він радітиме тому, що рисунок близький до завершення. Це буде витвір мистецтва, і він не стане менш прекрасним від того, що він один знає про його існування, а з його смертю він зникне. Філіп був щасливий".

У контексті літератури Англії початку століття роман Моема тематично близький до таких творів як "Найдовша подорож" (1907) Е. М. Форстера, "Сини та коханці" (1913) Д. Г. Лоуренса, "Портрет митця замолоду" (1916) Дж. Джойса. Ці романи написані письменниками різної естетичної орієнтації, але в кожному з них йдеться про входження героя в життя, про пошуки свого покликання.

У романі "Місяць і шеляг" Моем розповідає про трагедію митця. Тема долі вченого звучить у романі "Барвисте покривало". Про долю актриси розказано у романі "Театр". Герої цих творів — люди, віддані своєму покликанню, які протистоять обивательській стихії заради служіння живопису, науці, сцені. Віднаходячи себе, людина вплітає нитку в свою долю.

З особливою силою талант Моема виявився в жанрі оповідання. Особливість оповідань Моема полягає у поєднанні гостросюжетності з психологізмом. "Вивчення характеру — мій фах", — говорив Моем. Водночас він відзначав свою схильність до драматизації дії та гостроти розвитку конфлікту. В оповіданні "Щось людське" Моем писав: "Я люблю оповідання, в яких є початок, середина та кінець. Мені обов'язково необхідні "сіль", якийсь смисл. Настрій — це чудово, але один лише настрій — це рама без картини". Моем слідував принципу бути цікавим без химерно-фантастичного, створювати захоплюючі історії, зберігаючи вірність життю. І ще одна особливість: присутність в оповіданні самого автора, від особи якого найчастіше й провадиться оповідь. Іноді це сам Моем — проникливий, позбавлений повчальності та моралізаторства, дещо відсторонений від подій; іноді це хтось інший — "оповідач", чий образ, не зливаючись із образом автора, зостається в дечому йому близьким; іноді оповідач виступає під іменем Ешендена, чий образ і подоба нагадують Моема. Але хто б не розповідав історію, він завжди тримає читача та слухача в напрузі, а розв'язок справляє враження своєю несподіваністю.

Життєві ситуації, які передає Моем, можуть здаватися несподіваними, поведінка людини — непередбачуваною, її вчинки — позбавленими логіки, але за всім цим — щось цілком збагненне, "щось людське", як визначає це сам письменник. Чимало оповідань Моема стали класикою новелістичного жанру ("Дош", "За годину до файф-оклоку", "Санаторій" та ін.).

У критично-біографічній літературі інтерпретація творчості й особистості Моема суперечлива, неоднозначна. Один із перших біографів письменника (Т. Морган, 1980) акцентує увагу на не-гативних сторонах натури та характеру Моема. Він пише про нього як про циніка, жінконенависника, людину, котра болісно реагує на будь-яку критику і легко йде на компроміси. Р. Колдер (1989) створює інший образ: не мізантроп і не цинік, не жорстокий і не озлоблений чоловік, а дотепний та іронічний, чуйний і

терплячий, незмінно працелюбний і твердий, що самостійно та рішуче прокладає собі шлях у літературі. Немає єдності і в оцінках художньої цінності творів письменника: для одних Моем — автор творів, розрахованих на невибагливого читача, на смаки якого він і орієнтується, для інших — творець романів та оповідань, що справедливо посіли помітне місце в літературі найновішого часу. Але читач вже зробив свій вибір самостійно, давно виявивши зацікавлення творами М.

До драматичної творчості Моема у 20-х рр. звертався театр "Березіль" (Харків), пізніше — ряд інших театрів України (Київ, Львів, Донецьк, Одеса). Окремі твори М. переклали М. Пінчевський, А. Муляр, В. Легкоступ, О. Матвієнко, В. Марченко, В. Хом'як, М. Шудря.

Н. Михальська